

معرفی مجموعه ای محققانه

ویژه معماری و شهرسازی ایران

تألیف: دکتر محمد یوسف کیانی

« أَوْلَمَ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ »

آیا در زمین سیر نکردند تا عاقبت کار پیشینیان «چون قوم عاد و ثمود و غیره» را بنگرند، که از اینها بسیار توانا تر بودند و بیش از اینها در زمین کشتزار و کاخ و عمارت بر افراشتند و رسولان خدا با آیات و معجزات برای هدایت آنان آمدند « و چون نپذیرفتند هلاک شدند» و خدا درباره آنها هیچ ستم نکرد بلکه آنها خود در حق خویش ستم کردند»

هان ای دل عبرت بین از دیده نظر کن هان

ایوان مدائن را آئینه عبرت دان

باستان شناسی، تاریخی مجسم است که حقائق زندگانی گذشتگان را در برابر دیدگان آیندگان جلوه گر میسازد. و اگر گهگاه تاریخ راه خطا یا کذب می پیماید و حقائق را قلب میکند و نیک را بد و زشت را زیبا مینماید، لیک باستانشناسی حقائق عینی و حتمی را بررسی می کند و تاریخ را تصحیح مینماید.

یادگارهای بجای مانده از بشر، در طی هزاران سال، معرف نحوه زندگی او است این آثار گوناگون، نمایانگر بازتابهای حیات مادی و معنوی انسان است و در مجموع

تمدن جهانی را تشکیل میدهد.

بشر که زندگانی را بصورت ابتدائی شروع کرده بود بتدریج در پی تحولات گوناگون، مرحله دوران «استقرار» را با سکونت در دهکده ها را آغاز کرد. در همین مرحله بود که انسان بتدریج موفق به ایجاد و احداث سر پناه هائی شد که نیاز او را برای سکونت در فصول مختلف سال در يك محل خاص بر می آورد.

اندك اندك با استفاده از مصالح ساختمانی مقاوم تری چون گل و سنگ اولین نمونه های واقعی معماری ابتدائی توسط انسان بوجود آمد.

كاوش های باستانشناسی سال های اخیر، در نقاط مختلف ایران، نمونه های گوناگونی از این مرحله را ارائه داده اند.

رونق کشاورزی و ازدیاد محصول در جوامع اولیه سبب تولید مازاد بر مصرف شد، و یکی از نتایج اولیه مبادلات محصول مازاد بر مصرف را می توان سبب پیشرفت و توسعه معماری بشمار آورد.

توسعه و گسترش اجتماعات، بتدریج تحولاتی دیگر را در معماری بوجود آورد و اندك اندك نقشه بناها بر اساس شرائط و نیازهای زندگی روز مره شکلی خاص بخود گرفت و محوطه های دفاعی، معابد بزرگ، کارگاههای صنعتی مختلف بویژه سفالگری در مراکز بزرگ اجتماعی تاسیس شد. توسعه اقتصادی، پیشرفت صنایع و گسترش کشاورزی در حدود هزاره اول ق. م. منجر به تاسیس سلسله هائی گوناگون در آسیا شد که امپراطوری آشور، بابل و ماد و هخامنشی را برای مثال می توان نام برد.

ایجاد شهرها در دوران حکومت هخامنشی - اشکانی و ساسانی نشان دهنده رونق معماری و شهرسازی در این ادوار است. بناهای باشکوه شهرهائی چون تخت جمشید،

پاسارگاد، نسا، مهرداد کورت، فیروز آباد و تیسفون، صدر وازه و شوش خود نمایانگر توسعه معماری و شهرسازی در دوره قبل از اسلام است.

ظهور اسلام در اوائل قرن هفتم هجری منجر به تغییرات سیاسی، اجتماعی و مذهبی بسیاری از کشور گردید که از غرب تا گرانا و از شرق تا هندوستان توسعه و گسترش یافت. بطور کلی، سنت های معماری و شهرسازی اسلامی تحت نفوذ شهرسازی قبل از اسلام بویژه دوره ساسانی شکل گرفت ولی جنبه های گوناگون، بویژه عوامل مذهبی در بافت شهرها و ویژگی های معماری دگرگونی هائی بوجود آورد.

معماری و شهرسازی اساسی با پیروی از شیوه شهرسازی دوره متقدم از یکطرف و نوآوری در ایجاد بناهایی صرفاً مذهبی مانند مساجد، مدارس، مقابر، حسینیه ها، و تکایا از طرف دیگر توسعه و گسترش یافت. تحقیقات بسیار مختصری که محققان و باستانشناسان درباره معماری و شهرسازی انجام داده اند نشان دهنده آنست که معماری و شهرسازی ایران در تمامی ادوار همیشه مبتکرانه بوده و ایرانیان پیش تا آنجائی که امکان داشته، نکات فنی معماری و شهرسازی را با نیازهای اجتماعی هماهنگ ساخته اند.

همانطور که گفته شد، سابقه معماری ایران به حدود هزاره هفتم ق. م میرسد و از آن زمان تاکنون پیوسته این هنر در ارتباط با مسائل گوناگون، بویژه علل مذهبی، در جهت توسعه و تکامل بوده است.

احداث نیایشگاهها (مساجد) در دوران اسلامی بیش از هر بنای دیگر مورد توجه قرار داشته است. تا جائی که اگر شهری فاقد مسجد جامع یا آدینه بود نمی توانست بعنوان يك شهر معرفی شود. معماری ایرانی با سبک های

گوناگون و نقشه های متفاوت و بالاخره تزئینات با شکوه خانه خدا را شکوه و جلالی دیگر بخشید. (مساجد جامع اصفهان - شیخ لطف الله - امام - تاریخانه دامغان) و مقابر و آرامگاههای بزرگان دین و سیاست همانند نیایشگاهها با نقشه های متفاوت، پوشش های گوناگون گنبدی و تزئیناتی چون آجرکاری، گچ بری و کاشیکاری ساخته و آراسته شدند. آرامگاههایی چون گنبد قابوس، گنبد سلطانیه و مجموعه بناهای حرم حضرت رضا(ع) که از نمونه های زیبا و پیشرفته معماری ایران است بوجود آمدند.

در سراسر جهان اسلام، سنت ایجاد بناهای آرامگاهی، همانند ایران را نمی توان یافت که ازچنین عمری دراز و مقبولیتی ریشه دار و سطحی عالی و پا بر جا و نقشی بسیار متعالی در معماری برخوردار بوده باشند. ایجاد مدارس، بعد از آنکه فضای آموزشی از مساجد جدا و شیوه تدریس بتدریج دگرگون شد شکل تازه یافت و رو به توسعه نهاد.

یادگارهای با ارزش و بجای مانده از مدارس ایران چون خرگرد، چهارباغ، سپهسالار و مدرسه آقادرکاشان را می توان معرف فضای آموزشی در معماری دانست. از دیگر عناصر معماری اسلامی که جنبه مذهبی دارد حسینیه ها- تکایا و مصلاها را می توان نامبرد که با همه سادگی از اهمیت معماری خاصی برخوردارند.

از بناهای مذهبی که بگذریم بسیاری از بناهای ایران با معماری خاص و باشکوهی از دورانهای گذشته ساخته شده اند که محققان به اینگونه بناها نام معماری کشوری یا غیر مذهبی داده اند. مانند قلاع، پل ها، سدها، کاخ ها، کاروانسراها، بازارها، آب انبارها، باغ ها، میل و منارها، هر یک از بناهای یاد شده، سابقه ای بس کهن در

معماری ایران دارد. کاخ های نظیر تخت جمشید، پارساگاد، پل های نظیر، پل خواجو، و سی و سه پل، قلعه هائی نظیر قلاع اسماعیلیان در رشته کوههای البرز و یا کاروانسراهای بسیار زیادی در مسیر جاده های ابریشم و راههای کاروانی و یا سراهائی درون شهری نظیر امین الدوله در کاشان، و سراهای بیشماری در شهرهای قدیمی و بالاخره آب انبارهائی که در مسیر جاده های کاروانی برای مسافران و زائران ایجاد می گردید. در میان شاخه های گوناگون هنر ایران، هنر تزئین ساختمان از اعتبار ویژه ای برخوردار است. و از گذشته بسیار دور کاربرد این هنر در معماری معمول و متداول بوده است. تزئیناتی چون گچ بری آجرکاری، کاشیکاری، آینه کاری، حجاری، نقاشی، که هر يك علاوه بر زیبایی در تقویت و استحکام بنا نیز نقش مهمی ایفا نموده است.

معماران ایران، استادکاران، بنایان گچ بران، نقاشان، آجرکاران، کاشیکاران، درودگران، آینه کاران، با ذوق و سلیقه ای خاص، هنرهای ارزنده خود را با الهام از عقاید مذهبی و با عشق به خالق متعال به معماری ایران ارزشی جاودانه بخشیدند و می دانستند که خداوند، خالق زیبایی و دوستدار آن است.

از پیغمبر اسلام (ص) پرسیدند: در حالیکه همه أمم گذشته بزودی هلاک شدند، چرا ملك پارسیان چنین به درازا کشید. حضرت رسول فرمود:

« **لأنهم عمروا فی البلاد و عدلوا فی العباد** »

حال بعد از این مقدمه که درباره اهمیت باستانشناسی و معماری گفته آمد بجاست که به معرفی کتابهائی در این زمینه پردازیم که به همت باستانشناس دانشمند، جناب

آقای دکتر محمد یوسف کیانی، متخصص ارجمند تاریخ هنر و دانشیار محترم گروه باستانشناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران نگاشته شده است. ایشان کتابهایی متعدد و ارزشمند در زمینه معماری و شهرسازی منتشر نمودند که مجموعاً شامل ده جلد می شود، مجموعه فوق شامل شرح معماری گذشته ایران در دوران اسلامی و معرفی شهرهای تاریخی و باستانی کشور ما است.

در حال حاضر در همین زمینه چهار جلد دیگر در حال انتشار است که لیست آن به پیوست از نظر خوانندگان گرامی میگذرد.

مجموعه های مذکور معماری و شهرسازی، دارای تصاویری به دو زبان فارسی و انگلیسی است که می تواند علاقمندان به این هنر را با مسائل معماری و شهرسازی آشنا نماید. بعلاوه در این مجموعه جالب، سه هزار منبع کتابشناسی معماری و شهرسازی گنجانده شده است. که خود فرهنگی جامع از مراجع اصلی و فرعی این دانش را بدست میدهد و ان شاء الله راهنمایی نیکو جهت تحقیق محققان در این رشته خواهد بود.

عناوین و ویژه گی های کتب معماری و شهرسازی

ایران:

- ۱- پایتخت های ایران
- ۲- معماری تیموری در ایران و توران
- ۳- تزئینات وابسته به معماری ایران
- ۴- معماری و شهرسازی ایران بروایت تصویر
- ۵- کاروانسراهای ایران

(۱) کتاب فوق معرفی حدود ۳۰ پایتخت ایران زمین کهنسال است که قبل و بعد از اسلام بدلائل گوناگون چون دلیل سیاسی، نظامی و توسط حکمرانان ایران

ایجاد گردیده است. پایتخت هائی چون: پاسارگاد، شوش، تخت جمشید، اصفهان، شیراز، پایتخت های ایران در خراسان بزرگ،....

مجموعه فوق با طرح، نقشه و تصاویر همراه است و دارای خلاصه ای نیز به زبان انگلیسی می باشد.

(۲) کتاب فوق که ترجمه ای است همنام با عنوان کتاب نوشته دکتر ویلبر و دکتر گلمبک شامل شرح تفصیلی معماری و شهرسازی ناحیه خراسان بزرگ (آسیای میانه) می باشد که با طرح و نقشه و تصاویر رنگی (۴۰ تصویر) همراه و به فارسی برگردانده شده است. همچنین این کتاب تمامی بناهای عهد تیموری را که در خراسان و ایران کنونی باقی مانده معرفی می نماید.

(۳) کتاب فوق بررسی و تحقیقی درباره هنر تزئیناتی معماری ایران از کهن ترین ایام تا عصر حاضر می باشد.

هنرهای تزئینات چون، هنر آجرکاری- گچ بری- کاشیکاری- حجاری و سنگ کاری- آئینه کاری- منبت و چوب و غیره را در بر دارد. کتاب یاد شده با خلاصه ای انگلیسی همراه و دارای ۵۰ تصویر رنگی و همچنین طرح های آجرکاری - کاشیکاری است.

(۴) این کتاب شامل تصاویر رنگی و سیاه و سفید از معماری و سیمای شهرهای ایران در گذشته و حال می باشد. بناها و شهرهای معرفی شده با شرح مختصری از بناها به دو زبان فارسی و انگلیسی است و در رابطه باموضوع کتاب حدود ۳ هزار منبع و مأخذ معماری و شهرسازی ایران معرفی شده است.

(۵) کاروانسراهای ایران که به دو زبان فارسی و انگلیسی تدوین گردیده شامل معرفی حدود ۵۰۰ کاروانسرای برون شهری است که به دلایل اقتصادی و مذهبی از کرانه های ارس تا خلیج فارس در طی سالیان

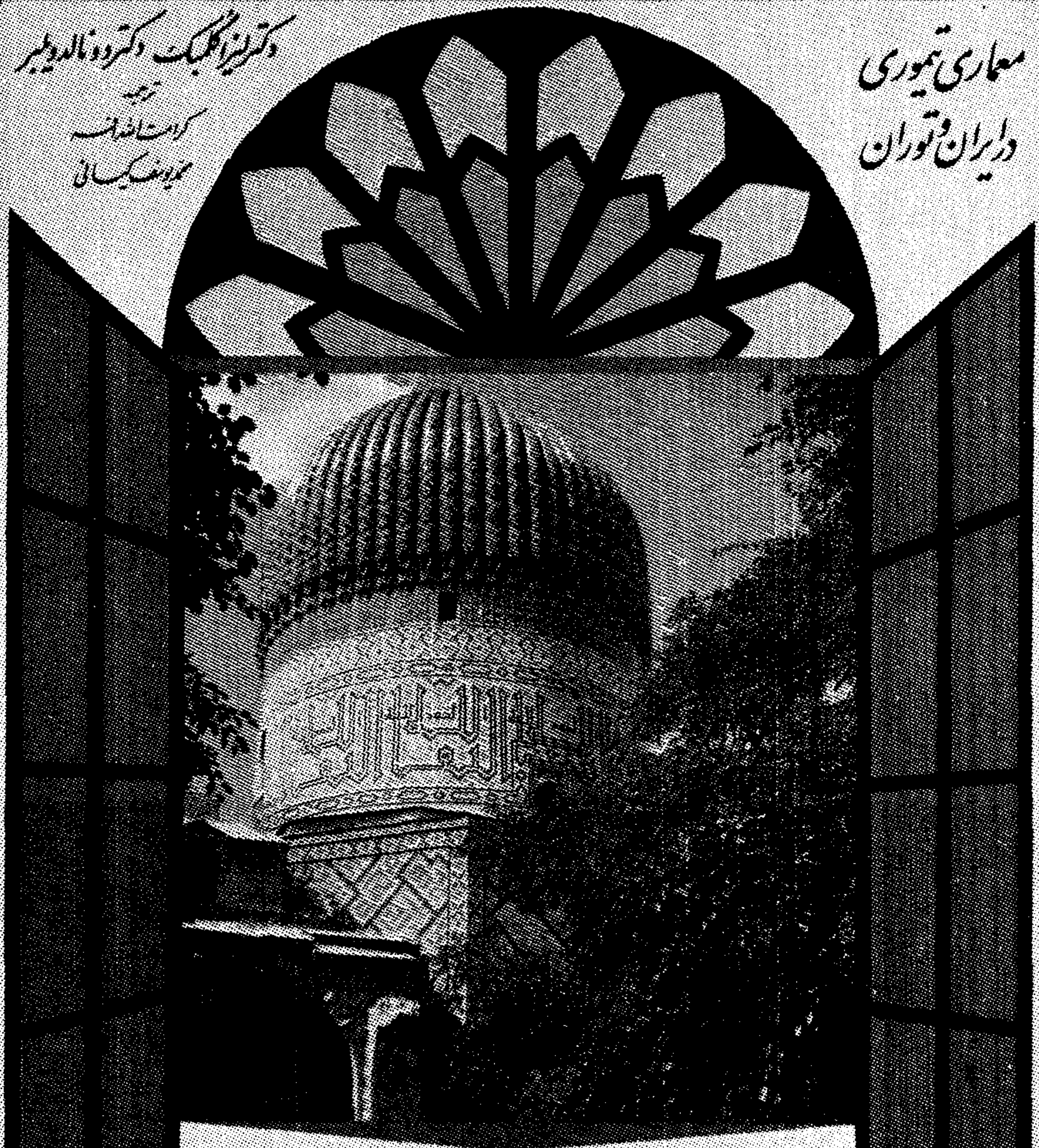
متمادی بنا گردیده است و هر يك از کاروانسراها با نقشه
و طرح و تصاویر رنگی همراه است.

و من الله التوفيق و عليه التكلان

انتشارات
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه تهران

معماری تیموری در ایران و توران

دکتر نسیان گلکلبک دکتر دینالدین میر
نویسنده
گراست اندیشه
مجموعه فکری ساسانی

با همکاری گاهکلی محمود ۱۳۰۰
شهرهای آسیای میانه آذربایجان شوروی و آن
تیموری در شهرهای مختلف ایران - کتابخانه
کامل معماری دوره تیموریان

شرح تفصیلی معماری عصر تیموریان در
خراسان بزرگ اولنگ - محمود سعادت - نشر قد
... انتشارات طومار - مشهد - ۱۳۰۰

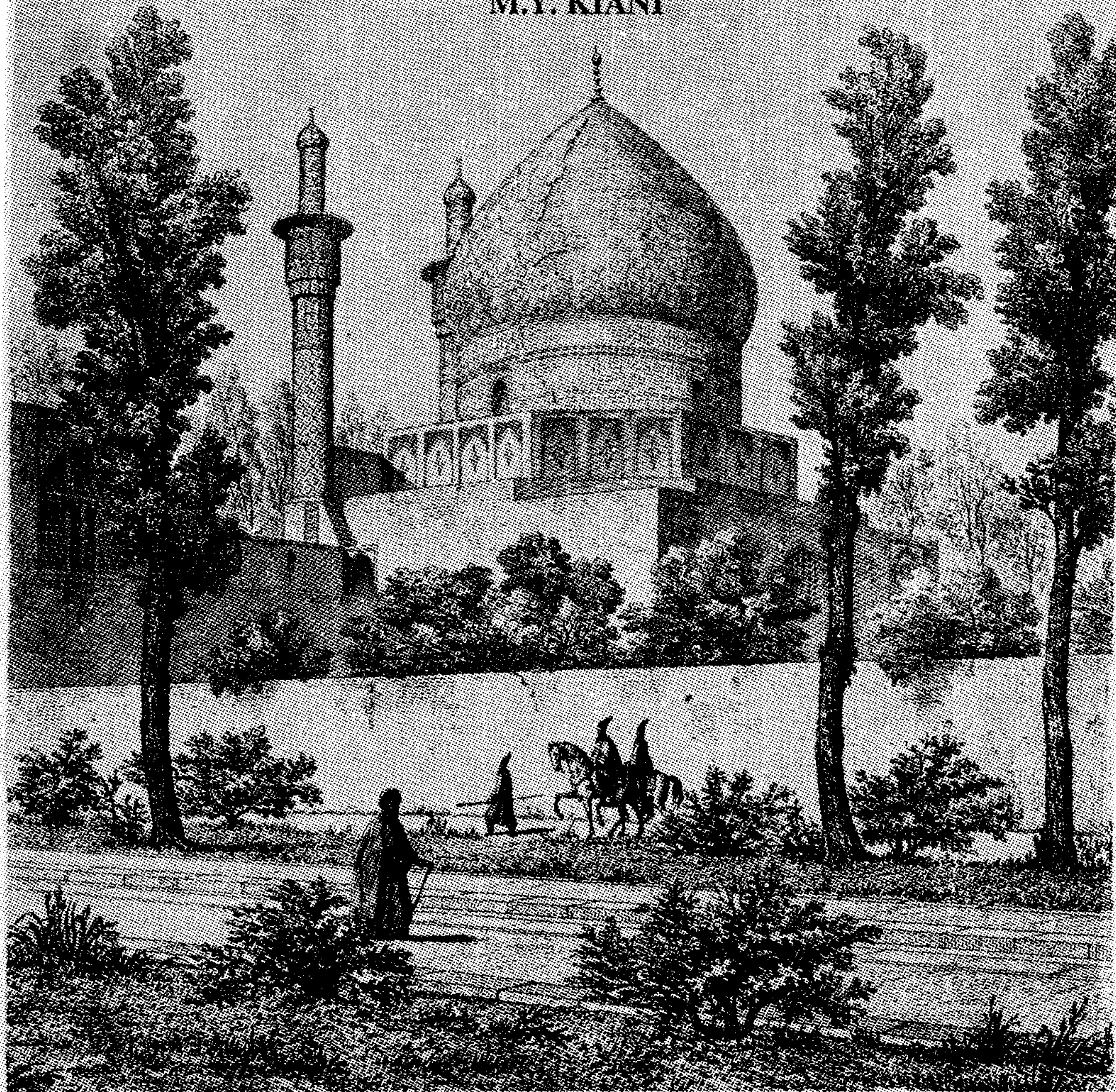
۱۳۳۳

IRANIAN

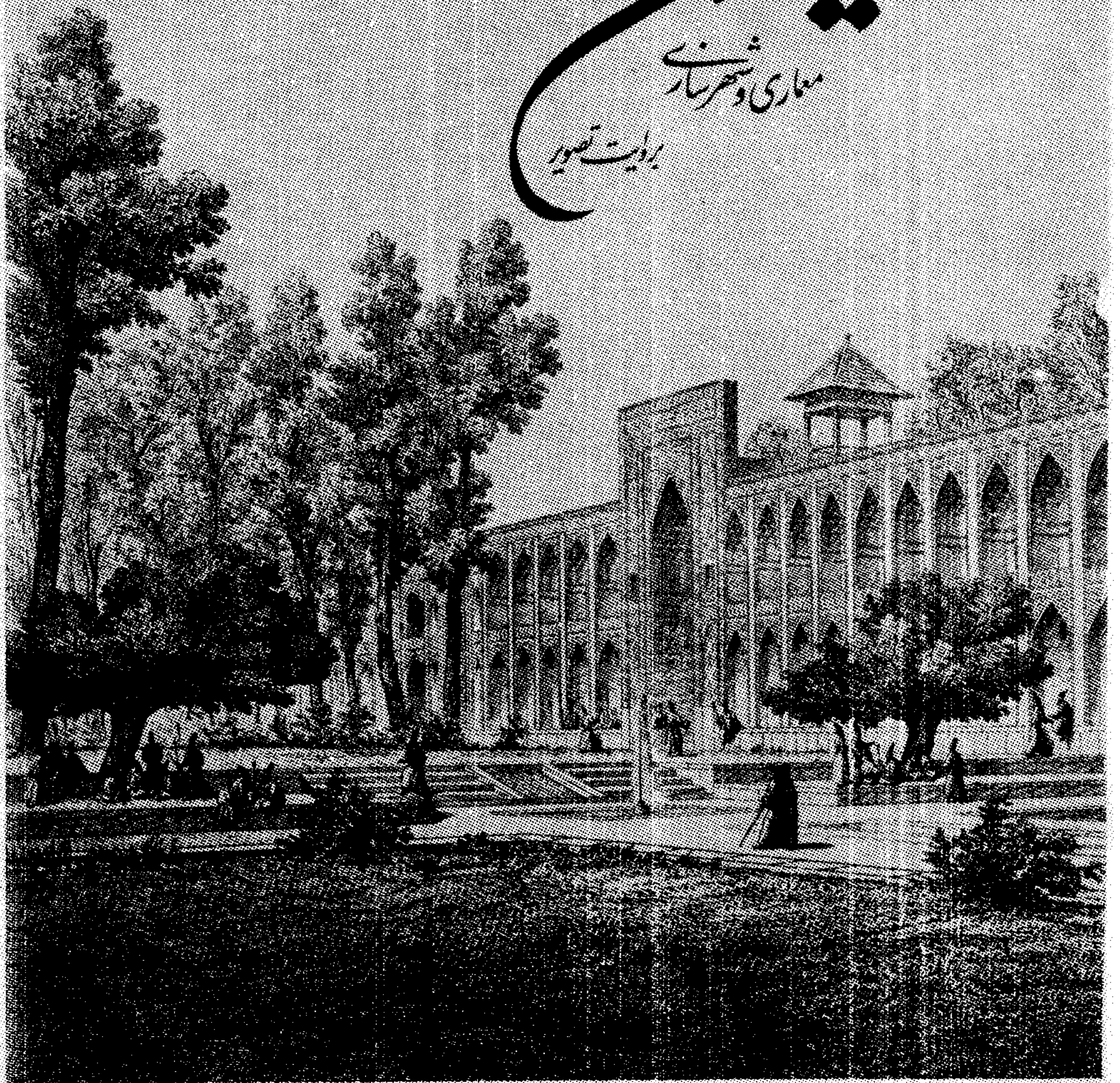
ARCHITECTURE & TOWN PLANNING

A PICTORIAL RECORD

M.Y. KIANI

کلیسای معماری و هنرستان برایت تصویر

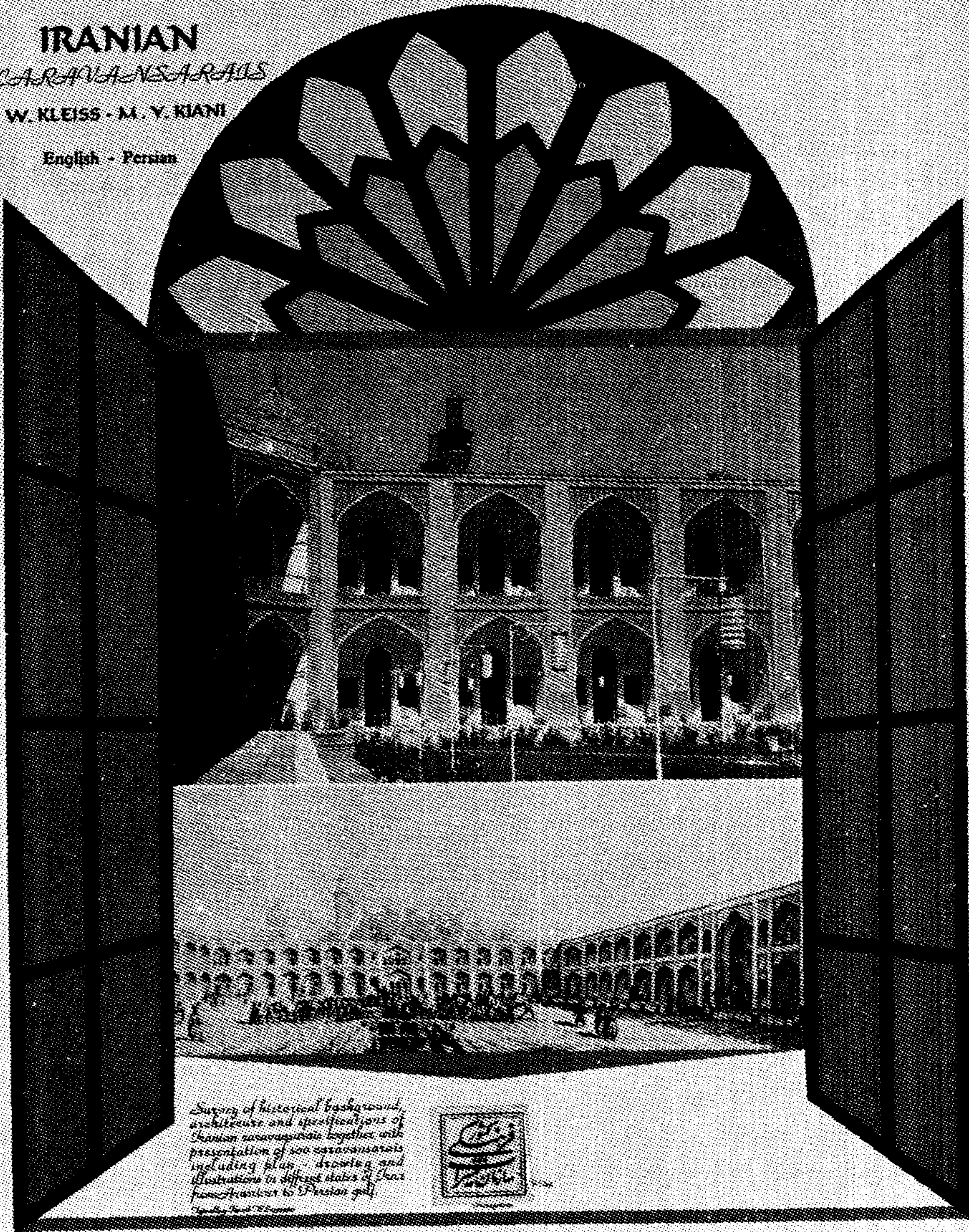

IRANIAN

Carpet, Vase, etc. etc.

W. KLEISS - M. Y. KIANI

English - Persian

*Survey of historical background,
architecture and specifications of
Iranian caravanserais together with
presentation of 500 caravanserais
including plan, drawing and
illustrations in different states of their
from Achaemenid to Persian Gulf.*

